

A Treia Fundație

În cunoscuta serie literară științifico-fantastică, “Fundația”², Isaac Asimov imaginează un viitor îndepărtat în care omenirea construiește un imperiu galactic, ajuns, însă, la un moment de cumpănă. Matematicianul Hari Seldon calculase că o prăbușire civilizațională era iminentă. Ea nu mai putea fi împiedicată, dar se putea, totuși, evita un declin definitiv și se putea obține și un nou imperiu, cu scurtarea perioadei tranzitorii de haos de la 30000 de ani la doar ... 1000 de ani.

Pentru aceasta, Hari Seldon obține acordul conducerii imperiului să adune pe o planetă cele mai inteligente minți științifice din galaxie care să asigure o oază de preservare a cunoștințelor omenirii și, mai ales, de inovație tehnologică și vitalitate în “întunericul” ce urma să vină. **Se naște o Fundație** pentru relansarea omenirii bazată pe științele exacte, o fundație a **materiei fizice** și materialului.

Evoluția evenimentelor din imperiu la scară macro confirmă ceea ce anticipase Seldon, precum și rolul foarte important al Fundației. Apariția unor pericole noi duce, însă, după câteva sute de ani, la descoperirea faptului că matematicianul înființase în secret pe o altă planetă și o **A Doua Fundație**. “Creierile” adunate în cadrul acesteia se concentraseră **pe dezvoltarea capacităților mentale, practic pe forța spiritului**. Secretomania din jurul înființării sale avusese atât rolul de a o proteja mai bine, cât și rațiuni tactice mai largi. Influențarea omenirii (în direcții pozitive) prin capacitățile mentale respective fusese considerată mai eficientă dacă se făcea ocult.

Înțelegând că A Doua Fundație are mai multe șanse decât ea să “moștenească” conducerea viitorului imperiu, Prima Fundație încearcă să o distrugă. Finalul merge în direcția anticipată de Seldon (de progres spre un nou imperiu), totodată, cu o victorie într-un fel a “spiritului” asupra “materiei”, a «mentalului» asupra «fizicului». **Este un final, însă, puternic nuanțat față de cel avut în vedere inițial**. Un fel de reprezentant al speciei optează pentru un model civilizațional³ propus de “mentalști” **din afara Fundațiilor și rămâne și o nesiguranță în privința motivului deciziei – dacă fusese obiectiv cea mai bună decizie sau fusese, de fapt, o decizie manipulată de “mentalști” respectivi**.

Cred că seria literară menționată este interesantă ca punct de plecare pentru mai bună înțelegere a unor aspecte importante din prezent **atât prin ce include, cât și prin ce nu include**. Include o serie de mituri și tendințe de gândire puternic înradacinate în imaginarul multor oameni:

- (a) înclinația de a crede că viitorul va implica unificarea speciei într-un singur model;

- (b) ideea ca și un model bun poate fi contestat direct sau indirect (dupa cum Adam și Eva nu au acceptat regula de a nu mânca fructul oprit deși traiau chiar în Eden);
- (c) sentimentul fragilității oricărei stări de bine - riscul caderii din rai, al prabușirii – însoțit, însă, de speranța renașterii, a recuperării paradisului pierdut;
- (d) mitul omului providențial, al salvatorului;
- (e) nevoia unei elite (prezuate) meritocratice care să se dezvolte și să arate permanent calea de urmat;
- (f) dualitatea corp-minte/materie-spirit;
- (g) superioritatea spiritului, a mentalului asupra materiei, fizicului;
- (h) nevoia unui grad de secretomanie în dirijarea maselor din motive, desigur, bune – pentru o mai mare eficiența a acțiunii elitelor;
- (i) dificultatea, chiar și așa, a decelării binelui în concret și riscul manipularii (al ispitirii). În acest sens, se subînțelege în seria lui Asimov ca nivelul atins de «imperiu» era unul foarte bun și obiectivul principal era acela de a reveni la nivelul anterior respectiv după o perioadă cât mai scurtă de haos. Prima Fundație încearcă, însă, să distrugă A Doua Fundație (iar A Doua Fundație manipulează Prima Fundație) deși, teoretic, ambele aveau misiunea nobilă de a contribui la dezvoltarea noului imperiu civilizațional. Este evident că modul de atingere a binelui comun respectiv era văzut diferit și parțial interesat chiar și de elitele galactice respective;
- (j) un final oarecum fericit.

Legat de dificultatea identificării adevărului/binelui concret și cum ar trebui acționat pentru a-l servi, ajungem la ce nu apare în serie. Nu vedem vreo dezbatere despre motivele pentru care se ajunsese în acel punct de intrare în declin și nici despre ce fel de lume efectivă se dorea. Nu sunt adunate într-o A Treia Fundație «creiere» și pentru a stabili ce principii/valori minimale ar trebui promovate în cadrul «imperului».

Fiind o serie **science fiction**, s-a putut configura un viitor care **presupunea** ca punctul de plecare era unul de culme civilizațională și că miza era mai degrabă revenirea la acel nivel nedetaliat. La Asimov, omenirea controla în mare măsura natura, vorbea și o limbă de circulație generală, era guvernată unitar în punctul de la care pleca narațiunea și era răspândită pe 25 de milioane de planete. Deși era, evident, ceva de evitat, chiar și un haos de 30000 de ani nu părea susceptibil să ducă la dispariția speciei.

În lumea reală, însă, stăm în prezent mult mai prost. **Din punct de vedere fizic**, trăim pe o singură planetă, cu o serie de dezechilibre naturale în creștere. **Din punct de vedere socio-politic**, nu numai că nu există o conducere unitară, dar progresul de coagulare în blocuri mai mari este pus sub semnul întrebării și majoritatea populațiilor văd negativ cel puțin câteva alte populații. Aceasta în timp ce un procent în creștere dispune de arme de distrugere în masă cu un grad de miniaturizare din ce în ce mai avansat. **Din punctul de vedere al valorilor**, nu ne aflăm la un nivel clar identificat și respectat general, ci - după o perioadă de sute de ani în care, totuși, se progresase gradual semnificativ – suntem deja de decenii într-un context din ce în ce mai fragmentat și contestat.

Pare, astfel, că în loc să continuăm să avansăm pe planul valorilor, **am intrat într-o perioadă de regres** (nu doar în România - unde acest lucru este clar), dacă nu chiar de risc de început de haos.

Deși oarecum abstract, este un aspect foarte important din punct de vedere practic. La nivel individual, influențează esențial gradul de bine și corectitudine resimțit în societate și disponibilitatea de a coopera cu alții. **La nivel colectiv**, ține de chiar soliditatea, calitatea și direcția societății.

De altfel, în geopolitică se și vorbește frecvent de faptul că puterea îmbracă trei forme principale, puterea militară, puterea economică și puterea simbolică. Reunirea tuturor formelor de o țară sau bloc de alianțe este rețeta forței de durată (atât internă, cât și ca proiectare externă). **Puterea simbolică** este văzută ca **fiind cea mai importantă pe termen mediu și lung**, pentru că implică o percepție din exterior de poziționare corectă pe planul valorilor și, prin urmare, mult mai ușor de respectat/urmat.

Pentru a nu fi acuzat imediat de naivitate extrema, recunosc ca a prioritiza A Treia Fundație în lumea actuală nu este deloc o sarcină ușoară. E cunoscută și povestea (tot) science fiction a super-computerului inventat de oameni și caruia i se da ca prima sarcină să-i facă fericiți, misiune îndeplinită de acesta prin ... lobotomizarea speciei (singura modalitate eficientă identificată de acesta). Nu degeaba se spune că drumul spre iad e pavat cu bune intenții.

Cred, însă, că ar fi mult mai naiv să fie lăsate lucrurile să “curgă” în această privință. În contextul dezvoltării tehnologice și concurenței globale economice și politico-militare, **riscurile** implicate de o abordare deficitară profund valoric ar continua să crească spre cote de neasumat responsabil.

De asemenea, ar fi la fel de naiv să nu se conștientizeze că suntem, oricum, înconjurați de mesaje valorice zilnic, doar că majoritatea sunt de-a dreptul nocive. Chiar și mesajul frecvent în România că «*nu se poate face nimic pentru a remedia situația și trebuie așteptat o generație-două*» este tot unul, în ultima instanță, valoric, dar evident **pagubos** (facilitând perpetuarea tocmai a «valorilor» care deranjează) și **eronat** pe fond (pentru că implică așteptarea unei soluții pur din exterior în contextul în care ești nemulțumit tocmai de ceea ce a creat deja acel exterior).

O parte a mesajelor valorice negative este „**organizată**” în prezent pentru că experimentăm la nivel global nu doar lupta a două „fundații”, ci a **numeroase „fundații”** din fiecare tip și care luptă parțial și între ele și în interiorul lor, dar majoritatea mesajelor țin de fenomene „cvazi-naturale”. Este, de altfel, un motiv în plus pentru a încerca să înțelegem ce se întâmplă.

Motivele principale pentru care suntem în punctul actual ar putea fi, cred, subsumate celor de mai jos.

1) Modul în care ajungem la o judecată de valoare ține și de «busola» internă, dar este foarte influențabil de aspecte, de fapt, externe

Într-o democrație, valorile unei societăți reflectă în mare măsură valorile indivizilor care o compun. Desigur, elita poate influența nivelul societății, dar nu pot exista diferențe mari între alegatori și aleși. Or, poziționarea valorică a unei persoane este rezultatul unei evaluări **atât conștiente, cât și inconștiente influențate/distorsionate pe ambele planuri în principal** de:

(a) interesul personal direct (material/emoțional și pe termen scurt/lung), (b) experiențele anterioare proprii care oferă vreo analogie, (c) influențele educaționale și culturale din mediul în care persoana s-a format (ce i s-a sugerat anterior ca ar fi corect într-un anumit context), (d) calitatea și profunzimea informației cunoscute cu privire la subiectul evaluat și (e) ce fac alții concret în situația respectivă.

Practic, „**busola**” **proprie** ar fi data de ce ar face o persoană **în absența** factorilor (a)-(e), doar pe baza reflexelor evolutive. În prezența factorilor menționați, apare o concurență și, **în multe situații, pare să se cedeze influențelor** acestora (în sens bun sau rău).

2) Or, „busola proprie” nu mai funcționează bine în destule privințe - tensiunea dintre mintea subconștientă și corp

Din perspectiva naturală este destul de clar că ceea ce numim minte și corp e un ansamblu care a evoluat integrat și **armonios**. Rostul principal al minții era acela al maximizării șanselor de supraviețuire și de perpetuare a genelor unui individ și omul primitiv nu vedea vreo tensiune între minte și corp.

Este cunoscut, însă, că o mare parte a creierului funcționează la **nivel subconștient** tocmai pentru a-și îndeplini rolul genetic mai rapid și eficient. Nu decide nimeni conștient când e momentul să-i crească adrenalina sau să simtă frustrare sau poftă de ceva. De aici au apărut **două probleme**.

În primul rând, formându-se prin sedimentarea foarte lungă în timp a unor reacții eficiente la un mediu înconjurător dificil fizic, subconștientul nu mai este adaptat bine la o lume care s-a schimbat enorm în ultima sută de ani și nu mai este dificilă fizic. Adică, majoritatea situațiilor sunt noi și subconștientul nu are încă reflexele configurate să le facă corect față.

În al doilea rând, deși nu mai are «software»-ul actualizat, subconștientul se «pronunță» oricum, inclusiv valoric, doar că, de destule ori... greșit. **Odata cu intrarea omenirii în perioada de supra-producție de bunuri ce priveau nevoile primare, subconștientul a ajuns**, astfel, «natural » să ofere decizii eronate corpului – **adică să-i spună greșit ce este corect/bun pentru el.**

Este principalul motiv pentru care nu reușim sau ne este foarte greu să ținem o dietă alimentară de durată. Partea subconștientă este încă determinată de evoluția corpului de tip-supraviețuire - când era înțelept să mănânci cât poți ori de câte ori aveai ocazia (pentru că se întâmpla rar) - și «bate» frecvent partea conștientă, **deși aceasta «știe»** că nu mai este înțelept să procedăm la fel în prezent.

Practic, abundența **în sine** (pe aspecte, până recent, de supraviețuire) generează aproape zilnic în prezent pentru noi toți o nealiniere/o tensiune între **subconștient (programat evolutiv pe nevoile vechi ale fizicului) și conștient.**

Pentru cititorii care ar fi contrariați de amestecul între decizia de a mânca sau nu (și alte aspecte mai degrabă fizice) și valori în sensul mai filozofic al termenului, precizez că un subconștient care poate oferi mesaje greșite pe lucruri atât de simple și conștientizate de individ, precum greutatea optimă și sănătatea, va fi predispus și mai ușor la eșecuri pe aspecte complexe și dificil de identificat. Pare, de altfel, clar că diferențele de mediu informațional oferă și ele prilejuri frecvente de erori. În orice caz, **posibilitățile de manipulare au devenit numeroase, inclusiv pe plan valoric.**

3) Nu numai că busola internă a devenit decalată, dar în ultima sută de ani a avut, cred, loc în societatea umană o mutație fundamentală de model valoric exterior

În această privință, trebuie înțelese câteva aspecte (**privite din perspectiva mecanismelor**, dincolo de numeroase excepții sau eșecuri de implementare).

3.1 Tensiunea minte-corp din punct de vedere religios a favorizat progresul valoric mental

Odata intrat în forme de organizare socială mai complexe, omul a început să vadă mintea și corpul cumva separat, factorul esențial în acest sens fiind **cel religios** care a deschis **perspectiva nemuririi.**

Această perspectivă a dus automat la promovarea unei **raportări ierarhice în favoarea minții – conștiente** (mijloc de ascensiune sufletească și expresie a liberului arbitru) **văzută într-un fel ca parte a spiritului** (acesta din urmă nu ar putea fi nemuritor dacă nu ar păstra identitatea mentală). Nici nu este surprinzător – partea fizică fiind vizibil expusă deteriorării relativ rapide și având și numeroase funcții destul de similare cu ale multor animale, partea care se putea detașa transcendental și atemporal nu avea cum să nu fie decât profund superioară.

3.2 Tensiunea minte-corp din punct de vedere științific a mers într-un sens similar

Deși **descoperirile științifice** au subminat masiv spiritualul/dimensiunea religioasă, în ceea ce privește raportul dintre corp și minte **au mers, de fapt, tot în direcția de mai sus.**

Teoria evoluționista a lui Darwin se opunea, astfel, fundamental celei creaționiste, dar sprijinea tot o ierarhie între corp și minte în **favoarea celei din urmă**. Capacitățile creierului și conștiința erau vazute ca produse ale perfecționării vieții și ca dovada a desprinderii parțiale și progresive a omului de regnul animal și a capacității de a învinge pulsunile primitive.

Mai recent, descoperirile din domeniul psihologiei și psihiatriei au diminuat «pedestalul» pe care fusese urcat intelectul conștient, subliniind **rolul enorm al subconștientului** în destule decizii de zi cu zi.

Pe ansamblu, însă, acești ultimi doi factori (care au și fost principalii vectori formatori la nivel de individ în ultimele sute de ani, educația fiind fie religioasă, fie bazată pe sistem științific) **au favorizat un model valoric care respecta mentalul și promova progresul valoric ca modalitate de ascensiune a omului, de distanțare de animale.**

3.3 «Politicul» și «economicul» au fost și ele, per total, favorabile mentalului și ascensiunii valorice / dezvoltării conștiinței până acum aproximativ 100-120 de ani

Pe lângă rolul dimensiunii religioase în societate timp de milenii, motivul fundamental a ținut, cred, de faptul că până în jur de 1895-1905 omenirea nu ajunsese încă la un nivel economic de supra-producție nici în Vest. Aceasta însemna, în esență, că populația trăia regulat în **penurie sau pe marginea ei** chiar și în țările cele mai avansate tehnologic.

Indiferent de cum era organizat, «politicul» a fost, astfel, stimulat să favorizeze modele valorice în societate care promovau calirea mentalului/a spiritului, înfrânarea, rabdarea, efortul de durată și moderația – pentru că pur și simplu opusul ar fi marit frecvența crizelor și presiunea maselor spre schimbarea elitelor. **Neputând să ofere confort, «politicul» a promovat, astfel, și el valoarea disconfortului ca o dimensiune inerentă calirii caracterului și progresului conștiinței.** «Economicul» fiind într-o situație de sub-producție a «vazut» și el modelul valoric respectiv ca pe unul natural sau, oricum, neproblematic.

Practic mediile religioase, științifice, economice, politice și culturale **sprijineau consecvent public importanța ascensiunii spiritului și mentalului și nevoia suferinței și învingerii tentațiilor și slabiciunilor pur fizice pentru a progresa.** Dincolo de modelele din lucrările religioase, în mai toate cărțile clasice învingerea pulsuniilor și depășirea așteptărilor erau întotdeauna marca omului superior.

Într-un astfel de mediu - pe lângă balastul diverselor dispute și inerții istorice - **principalele impedimente profunde în calea progresului rapid al valorilor au fost foarte slabul acces la educație și ... tot penuria.** Din păcate, e mai ușor să acționezi corect și să te gândești altruist la alții când stai bine economic și e mai dificil când interesul personal se opune în context de subzistență.

Chiar și așa, progresul valorilor era absolut evident la sfârșitul secolului XIX față de secolul X, de exemplu, și peste ce ar fi justificat mijloacele economice. Ma refer aici, desigur, la o **raportare istorică și de ponderi** – contra-exemple numeroase s-ar găsi, altfel, pentru orice epocă (e dificil de făcut istorie contrafactuală, dar nu cred că ar dori, totuși, nimeni ca elitele de acum 1000 de ani să fi avut mitraliere).

3.4 De aproximativ 100-120 de ani, modelul economic și cel politic au intrat, însă, gradual (și neconspiraționist) într-un conflict de interese în creștere cu modelul milenar într-o privință fundamentală – (de)favorizarea conștiinței superioare

Motivul principal a fost corolarul celui de mai sus – s-a trecut de la o economie de sub-producție/de subzistență la

o **conomie de supra-produție. Consecința** asupra sistemului mai larg de stimulare a valorilor bune în societate a fost, cred, majora.

Supra-produția având nevoie de supra-consum, dintr-o dată, promovarea calirii mentalului și a înfrânării a devenit o piedica economica. Asceza și concentrarea pe spiritual implica un consum foarte redus de bunuri.

Am vazut cu alte ocazii⁴ cum am ajuns o societate de consum și cum au aparut și se dezvolta continuu Homo Cliens și Homo Iratus, astfel ca nu voi relua aici detaliile de acolo. Aș sublinia doar ca, **la nivel profund, modelul economic (și modelul politic a început gradual sa urmeze) nu a mai avut interesul sa încerce sa traga oamenii «în sus» intelectual, mental și spiritual, ci exact opusul. Nu** ma refer la vreun aspect conștientizat sistemic ca atare. Pur și simplu atunci când încerci sa vinzi și numeroase produse de care clienții potențiali nu prea au nevoie, de regula trebuie sa stimulezi altceva decât conștiința înalta și dezvoltarea intelectuala.

Motivul secundar (mult mai puțin important decât primul) a fost reprezentat de **extinderea rapida (la scara istorica) a sistemelor de vot universal.**

Pe de o parte, elitele politice au devenit rezervate în a încuraja ascensiunea intelectuala și de conștiința la nivelul maselor dincolo de un nivel de funcționalitate, **odata ce acestea au capatat dreptul de vot. Nu** ma refer **nici aici** la vreun nivel **conspiraționist**, ci la **tendința subliminala** a multor oameni (de orice profesie) de a nu împartași cu alții ce știu sau de a împartași puțin din ce știu **daca** beneficiarii sunt concurenți sau potențial concurenți, precum **și la reflexul** de a crede ca poți convinge mai ușor persoane care nu înțeleg totul. A contat probabil în SUA și Europa și direcția luata de mișcările studențești în contextul razboiului din Vietnam, respectiv al tensiunilor din perioada de decolonizare.

Pe de alta parte, populația însași, devenind sistemic participanta la jocul de putere, chiar daca la câte 4 ani, a pus presiuni diferite pentru ca segmente largi:

- (a) erau pe un **nivel mediu de penurie mult accentuat față de elite** (care târâș-grapiș avansasera în direcția valorilor) - aspect care influența fundamental **prioritațile** în favoarea celor legate de nevoile primare (aspect absolut de înțeles, dar cu implicații);
- (b) **fusesera mai puțin influențate** de educația religioasa și științifica menționata mai sus pentru ca avusesera un acces redus la ea **și tindeau sa vada discursul anterior ca ipocrit;**
- (c) **erau mai tentate spre idei de stânga – din care unele erau excesive**, fiind axate pe explicații facile pentru starea lor economica (exclusiv vina elitelor) și cerând mai puține de la ei față de etica protestanta. Acest aspect a și forțat Occidentul (și în contextul Razboiului Rece) sa incorporeze (chiar daca fara «tam-tam») mult mai mult și mai repede socialism în politicile publice decât se crede îndeobște și peste ce era controlabil financiar pe termen lung;

Desigur, și împlinirea unor aspirații economice poate ține (**și a și ținut**) de concretizarea unor valori importante. De asemenea, ideea nu este aceea ca valoarea morala ar ține semnificativ de educație sau inteligența, dar acestea conteaza în deschidere, comparație și priorități. Oricum, **“Cutia Pandorei”** nu s-a reînchis dupa acoperirea nevoilor economice rezonabile, supra-produția presând în sens contrar.

4 Până în 1989-2000 consecințele au fost mai puțin vizibile și - per total - s-a progresat valoric în multe privințe (dupa 1945) din motive precum cele de mai jos

4.1 Modelul cultural era deja configurat favorabil în mentalul elitelor (iar partea de exces – tendința de «civilizare» cu forța fizica și epurarea etnica – a fost învinsa în Al Doilea Razboi Mondial);

4.2 Raspândirea capacităților de supra-producție a durat decenii, iar ulterior, alte câteva decenii au fost ținute sub control în aceasta privința de saltul populațional enorm la nivel global, precum și de dezvoltarea comerțului global;

4.3 Depășirea nivelului de penurie în zone vaste ale globului și creșterea în bogăție a Occidentului au facilitat semnificativ și avansul valoric. După cum spuneam și mai sus, nu este ceva foarte flatant, dar e mult mai ușor să promovezi valorile când ești relaxat economic

4.4 Extinderea sistemelor democratice și a sistemelor de vot universal au presat elitele spre progrese mai rapide și de masă (presiunea fiind însă mai mult economică);

4.5 Creșterea extraordinară de acces la educație și de schimburi de experiențe și informație la nivel global – a fost, de asemenea, un factor important de progres;

4.6 Ororile celor două războaie mondiale au generat o presiune suplimentară spre încercarea configurării rapide a unei lumi mai bune și mai corecte;

4.7 Perioada de echilibru geopolitic de forțe a Războiului Rece a contribuit și ea. În aceasta privință, pe de o parte, fiecare «bloc» a fost presat să ofere în intern o variantă mai echilibrată și decentă a sa decât ar fi fost cazul în lipsa unei presiuni externe. Pe de altă parte, poziționarea valorică spre exterior a trebuit, de asemenea, să fie mult mai atentă la legitimitate și corectitudine, miza nefiind doar ce «bloc» în sine e mai atractiv, dar și ce model socio-politic;

4.8 Până la un punct, chiar societatea de supra-producție a implicat o presiune spre instituții mai eficiente și corecte. De exemplu, dezvoltarea consumului necesită eliminarea restricțiilor de participare a unor segmente la consum, creșterea puterii de cumpărare, facilitarea circulației internaționale și un sistem de justiție autonom care să protejeze proprietatea și libertatea;

4.9 O bună parte din secolul trecut, științele care se ocupa de modul în care oamenii gândesc nu au fost suficient de avansate pentru a facilita manipularea subconștientului în măsura posibilă în prezent.

5 O serie (a) de evoluții naturale, dar și (b) de decizii care puteau fi calibrate diferit au facilitat, însă, dezvoltarea pe tăcute a problemei principale de fond și a altora noi

5.1 Creșterea masivă în complexitate a lumii a generat două probleme importante valorice

În primul rând, au apărut multe situații în care nu mai exista vreo decizie perfectă, ci doar decizie mai bună decât alternativă. Aceasta înseamnă că tot timpul sunt și segmente sociale notabile nemulțumite de o decizie și tentate să conteste și valorile din spate.

În al doilea rând, complexitatea a redus în numeroase domenii posibilitățile de evaluare valorică profundă dinspre exterior - pur și simplu din lipsa de informații și expertiză suficiente. Pe lângă dificultatea în sine de a aprecia ce este corect în multe situații, **aceasta a facilitat, la rândul său, două exagerări. Pe de o parte,** din ce în ce mai mulți oameni au ajuns să se pronunțe, oricum, pe probleme pe care, de fapt, nu le stăpânesc deloc (și sub iluzia cunoașterii bazate doar pe internet)⁵. **Pe de altă parte,** a fost mai ușor/frecvent în zonele de nișă să se formeze gaști și oligarhii nocive pentru că nu a mai fost posibil controlul eficient din afara unor astfel de zone dacă nu se coopera din interior.

5.2 Pe fondul de mai sus, capacitățile umane scăzute de percepere corectă a aspectelor care nu sunt directe au facilitat și ele masiv evaluări valorice distorsionate

Omul evoluând mii și mii de ani pe baza de experiență **directă** (sau de relatări ale experiențelor directe ale altora) **nu este adaptat bine să aprecieze corect valoric acțiunilor mediate/în afara simțurilor directe** – cum ar fi prin «ficțiuni» precum societățile comerciale, statul sau calculatoarele.

Este motivul pentru care mulți oameni (inclusiv judecatori) sunt tentați să judece similar sau chiar mai aspru un hoț care a pătruns într-o casă și a sustras 5000 de lei față de un evazionist sau corupt care a pagubit bugetul de stat (concept impersonal) cu 5 milioane de euro (nu spun deloc că primul ar trebui tratat blând). Deși acesta din urmă e foarte posibil să fi afectat indirect sute de destine și să fi scurtat anii de viață sau de sănătate ai multor oameni (legat de un stat rămas mai sărac), subconștientul nostru nu percepe gradul de pericol la fel pentru că pericolul nu este direct (creierul nostru fiind configurat evolutiv să se teamă de acest din urmă tip de pericol).

Din același motiv, numeroși oameni nici nu se gândesc că pot fi consecințe dramatice de sănătate (măsurate în vieți, numeroși ani pierduți și perioade de inactivitate sau suferință) legate doar de alocarea diferită a unor fonduri în unele zone din sănătate sau infrastructura față de altele.

Or, în lumea actuală, majoritatea interacțiunilor, inclusiv valorice, au loc mediat, nu direct. Aceasta facilitează **distorsiuni** valorice și decizionale **semnificative**.

5.3 Trecerea foarte rapidă la scara istorică de la societăți religioase la societăți laice, cu sisteme democratice și libertatea presei, a permis și progresul unor valori, dar a facilitat și o confuzionare a altora

Ieșirea din abordări pur religioase era necesară, dar trebuie înțeles și faptul că a fost deschisă o cutie a Pandorei mai vastă cu privire la valoarea ... valorilor și a modelelor. Dintr-un cumul de motive - unele bune, altele proaste - s-a trecut foarte rapid de la omniprezența dogmelor la o fragmentare extremă în care mai nimic nu mai este la adăpost de critică și contestare. Aceasta duce la o **relativizare** a valorilor și o atomizare care, coroborat cu alte evoluții, fragilizează societatea.

5.4 Pe lângă rolul de moderare și protejare valorică menționat mai sus, Războiul Rece a avut și consecințe valorice negative

(a) Conflictul a stimulat și o componentă de «show-off» pe partea de drepturi (ce sistem e mai bun cu oamenii), subminându-se gradual unele valori mai importante pe termen lung

(b) Din dorința de a-l submina pe celălalt, Vestul a promovat excesiv conceptul de libertate și drepturi ale omului și a atacat excesiv centralizarea decizională, iar Estul a promovat excesiv egalitatea și a atacat excesiv conceptul de elită

Ambele blocuri au avut mai mult succes decât ar fi de dorit. Cu privire la comunism, voi detalia mai jos. **Legat de prima parte**, deși poate să sune a blasfemie în contextul în care conceptul a fost ideologizat, cu toții înțelegem că a avea drepturi fără obligații bine corelate e cumva illogic. Desigur, legislația din orice țară include foarte multe obligații, dar pe plan valoric, abordarea a fost și este debalansată. Consecințe au fost și în privința reacțiilor la încălcări de reguli – nu numai că numeroase sancțiuni au devenit blânde, dar destule încălcări au fost prezentate chiar ca o chestiune de modernitate și rebeliune «cool».

Tocmai pentru că subiectul este perceput dezechilibrat și parțial ideologizat și politic, a și crescut gradual presiunea spre o declarație a **responsabilităților** omului, **nu doar a drepturilor** omului.⁶

În orice caz, și pe fondul societății de consum care a încurajat Homo Cliens, **ambele aspecte de mai sus s-au întors cu efect de bumerang** împotriva Occidentului în ultimele decenii prin (i) **supra-presiuni spre drepturi, fără asumare de responsabilități** și (ii) **o supra-contestare a autorității de orice fel, cu tendințe anarhice**.

(c) Sistemul capitalist a fost mai puțin dispus la introspecție și dezbateri spre îmbunătățire de teamă să nu se

perceapa asta ca un semn de slabiciune (ca și comunismul, de altfel, doar ca acolo conteaza mai puțin)

(d) **Razboiul Rece a inclus și intervenții militare motivate pur politic de balanța de forțe, ceea ce a subminat baza simbolică valorică din spate** (de exemplu, intervenția occidentală legată de Canalul de Suez din 1956 a facilitat intervenția sovietică în Ungaria în același an).

5.4. Comunismul a încercat în prima fază să ridice mentalul de masă, dar a promovat în paralel și cel puțin 4 idei foarte periculoase (și eronate) valorice care au influențat segmente populaționale largi, inclusiv din Vest

- (a) **Elita este prin definiție ceva rău (predispusă la exploatarea celorlalți)** - aspect de dimensiune anarhică și care s-a întors după zeci de ani și împotriva elitelor din statele comuniste, dar a afectat și Vestul;
- (b) **Masele ar fi prosperat dacă nu erau elitele exploatare** - ceea ce implică o așteptare de **egalitate** între oameni **de rezultat, nu doar de oportunități**;
- (c) **Nu există situații de win-win social** – ca o persoană să câștige trebuie ca o altă să piardă (oamenii săraci nu pot progresa **din cauza elitei** și aceasta trebuie distrusă pentru ca nu se poate ajunge la o colaborare mutual benefică);
- (d) **Propaganda ideologizată** – autoproclamarea ca vârf al modelelor socio-politice a dus la o ridicare a ștachetei **peste realitate. Consecința a fost o decredibilizare** a valorilor, acestea neputând fi susținute de realitate la nivelul proclamat. De la elanul revoluționar al multora pe «șantierele tineretului», s-a ajuns la blazarea mediocra din birourile politice ale partidelor comuniste și la cunoscutul «zicem ca ei și facem ca noi».

Cele de mai sus înseamnă, în ultima instanță, că e mult mai greu să ai modele reale (valorice corecte). Cum să ai modele cu adevărat, de vreme ce fiecare om ar putea să ajungă ce vrea dacă dorește și ar fi împiedicat doar de elita anterioară în acest parcurs natural, iar ceea ce auzi la televizor este evident diferit de ceea ce vezi în realitate?

De asemenea, aceste mesaje încurajează neîncrederea valorică și blamarea facilă a exteriorului pentru propriul eșec – de vreme ce tu aveai tot acel potențial natural și acesta nu s-a realizat, de bună seamă că ai fost împiedicat doar de ceva exterior, nu (și) de tine însuși.

5.5 Mediul educațional - rămânând «mai» conservator (ca obiect) în mod natural, dar și mai în contact cu evoluția de masă – a tins să fie mai de stânga (și în Occident) decât ar fi normal

Ar fi **cel puțin două motive principale. Pe de o parte**, profesorii aveau, în general, locuri de muncă stabile, dar majoritatea au ajuns gradual să fie plătiți aproape de marginea penuriei față de sectorul economic educat, aceasta în timp ce predau în continuare în școala valoarea educației pe modele tradiționale (contradicție ce generează frustrare cu privire la locul educației și educatorului în societate). În România e o cale și mai lungă de la poziția economică în societate a învățătorului de pe vremea lui Spiru Haret la cea de astăzi.

Pe de alta parte, mai ales în SUA (cu rol major în modelarea lumii), sistemul educațional fiind în mare măsură privat, a fost împins natural să «curteze» «clienți» (elevii/studenții) și să meargă gradual înspre logica de Homo Cliens a acestora - și să încerce să-i ajute după absolvire, inclusiv prin supra-protecție economică și de drepturi (ca să arate succesul pentru a atrage alți «clienți» sau să justifice eșecul).

Cele de mai sus au facilitat un «stângism» excesiv în mediul universitar din Occident, iar **o parte** a evoluat în direcția radicalizării.

Lucrurile sunt nuanțate. «Economicul» are un rol valoric educativ clar negativ în prezent, dar indirect, urmărind

altceva (vânzarea de bunuri). Soluția nu este distrugerea sa pentru ca este esențial logistic și nu exista încă alternative la îndemână (modelul actual nu ar funcționa dacă nu ar încuraja consumul).

6 Ultimii 30 de ani (mai ales ultimii 20) au reprezentat o perioada de regres valoric din ce în ce mai pregnant

6.1 Cam toți factorii negativi deja menționați s-au agravat. Supra-producția a început sa intre în faza acuta după industrializarea largă a lumii

6.2 Încetarea Razboiului Rece a avut și consecințe valorice negative

Sistemul de „*checks and balances*” joacă și la nivel internațional. Când blocul vestic a câștigat Razboiul Rece, presiunea spre înfrânare comportamentală a dispărut în bună parte. În plus, s-a prezumat ca modelul capitalist era cel mai bun așa cum era – de vreme ce învinsese – și s-au dezbătut mult mai puțin problemele și adaptările necesare raportat la evoluțiile din societate. Mai mult, au fost accelerate și adâncite excesele neoliberale.

După faza de «exuberanță» a primilor 10 ani după caderea Zidului Berlinului, pe fondul intrării după 11 septembrie 2001 în perioada de dezvoltare a modelului unipolar, lucrurile s-au deteriorat.

6.3 Foarte importantă a fost intrarea economicului în faza de tensiune (mai ales după 2007) - a crescut mult presiunea înspre specularea negativă valorică a subconștientului decalat

Trebuie înțeles și faptul că supra-producția a generat concurența **sistemică** pe termen lung între țări la nivel internațional. Conflicte economice existaseră dintotdeauna, dar nu țineau de o nevoie continuă de presiune reciprocă de tip sistemic. Acest aspect a stimulat și tactici geopolitice **de conflict valoric permanent** care au stimulat confuzia în societate.

6.4 Descoperirile psihologice au și permis metode mult mai eficiente de exploatare și manipulare a decalajului între subconștientul evolutiv și noua realitate

6.5 Accelerarea globalizării din ultimii 30 de ani a inclus cel puțin 3 erori de abordare valorică

(a) Din dorința de generare de **nevoi** și **oportunități noi** de consum, dar **și de reducere a asperităților** care puteau genera conflicte artificiale, s-a sprijinit **excesiv** tendința de fragmentare culturală la nivel local și s-au subminat **excesiv** ideile de modele istorice și de autoritate. Ambele s-au întors cu efect de bumerang - pe de o parte, în **miscări identitare** și, pe de altă parte, în **tendințe anarhice**. A contat și faptul în sine că era globalizarea **altcuiva** și nu cea proprie;

(b) Din aceleași motive, precum și din dorința de a arăta că modelul funcționează, **a fost încurajată excesiv și «acasă» aceeași fragmentare culturală, precum și imigrația, de fapt, identitară, nu doar economică**. Punându-se presiune internă pentru **acceptarea** diversității, aceasta a fost resimțită ca o **promovare** cumva ostentativă, generând neliniște cu privire la valorile, de fapt, tot identitare ale majorității, inclusiv în situații în care acestea aveau o bază rezonabilă/moderată – aspect de natură și el să submineze țesătura socială;

(c) **O serie de intervenții militare și politice după 1989 au fost văzute ca motivate economic**, cu efect de ricoșeu valoric asupra globalizării în sine. Ieșirea SUA din ce în ce mai frecvent din cadrul ONU nu a ajutat nici ea. Pur economic, majoritatea intervențiilor au fost, de fapt, semi-dezastre (costuri versus beneficii economice) – contând și în dezangajarea/reorientarea americană actuală din lume – dar astfel de aspecte au permis, oricum, opozițiilor globalizării să facă un joc de atac valoric mult mai eficient (întotdeauna fiind mai ușor să arați echilibru

și sa pledezi pentru corectitudine când ești mai slab).

Pare ca s-a avut **insuficient în vedere faptul ca - pentru a vorbi de valori în societate - trebuie sa vorbești în primul rând de ...o societate**. Or atomizarea și fragmentarea stimulate (și) de globalizare au afectat însași ideea de societate. Foarte mulți au ajuns sa și-o doreasca doar când cer ceva de la ea, dar în rest nu ar dori sa asume vreun corolar de responsabilitate. Cele de mai sus sunt regretabile pentru ca ideea unui model unitar la nivel planetar e meritorie și e probabil principala șansa pentru a nu ne distruge ca specie pâna sa apucam sa ajungem pe alte planete.

6.6 Pe fondul de mai sus, reechilibrarea parțială a peisajului de putere global în ultimii 10 ani a stimulat intrarea într-un conflict subteran asimetric generalizat – în primul rând valoric

Creșterea în relevanța economică și educațională a elitelor din zone geografice cu filozofii și istorii variate daduse deja mult mai multa substanța diferențelor de vederi cu privire la valorile de priorizat. SUA rămânând după 1989 puterea militară dominantă global, **conflictele au devenit asimetrice – vizând subminarea constantă a puterii simbolice**, cu atacuri fizice doar de tip gherila, sporadice. Tensiunile crescând între SUA și UE au accelerat declinul puterii simbolice și au fost ușor de speculat.

6.7 Societatea informațională a facilitat mult tehnic propagarea de mesaje false și confuzia de valori, făcând mediul din jur și mai diferit de cel în care subconștientul s-a format

Pe fondul dezvoltării internetului și calculatoarelor, **fragmentarea politică** în creștere a lumii și caracterul **asimetric** al conflictului au dus la supra-folosirea platformelor informaționale pentru a adânci confuzia de valori printr-un noian de fake-news și teorii ale conspirației. Nu numai ca au trebuit susținute valori false (mijloc) în loc de valori-reale, **dar, tactic, au «trebuit» denigrate și valori-reale**.

Pe ansamblu, cele de mai sus au dus la:

- (a) **un decalaj în creștere între subconștient și realitatea actuală** – care nu a fost ponderat, ci speculat și manipulat;
- (b) **o mutație fundamentală de pivot valoric în societate** - de la promovarea aspirației și efortului tenace înspre dezvoltarea mentală și de conștiința valorică prin raportare la însuși Dumnezeu, s-a trecut gradual la promovarea mesajului – *«tu ești bun așa cum ești și ar trebui sa te manifesti în cea mai dezinhibată și emoțională variantă a ta (oricât ar fi de stupida). Nimeni nu e în masura sa-ți dea lecții sau sa se puna în calea vreunei poftă pentru ca și tu meriți totul și nimeni nu e perfect»*. Adică, o societate fara modele reale. O scurtă privire doar la filmele ce au rulat în cinematografe în 2019 arata ca peste 80% merg în direcția unor astfel de mesaje;
- (c) **o accelerare a problemelor** odata cu reintrarea într-o perioada de **penurie** (și înțelesul acestui termen s-a schimbat în ultima sută de ani), facilitându-se tensionarea mediului internațional;
- (d) **concentrarea conflictelor tocmai pe puterea simbolică și valorile în general** (SUA fiind încă puterea militară dominantă global, conflictele au devenit asimetrice și permanente);
- (e) **subminarea serioasă a puterii simbolice** a SUA/Occidentului - dar care a dus, însa, la subminarea puterii simbolice pur și simplu. Nu s-a construit nicio alternativă globală;
- (f) **pe acest fond, de la a crede dogmatic într-un Creator** și a tinde milenii spre perfecțiunea lui Dumnezeu, **foarte mulți oameni au ajuns sa nu mai creadă în nimic** (mai ales ce nu cântă în struna), intrându-se într-o tendința de atomizare anarhică a societății în care numeroși indivizi sunt foarte exigenți, suspicioși și contestatari față de autoritate și îngaduitori cu ei înșiși;
- (g) **un declin valoric vizibil deja de peste 15 ani**, cu Homo Cliens și Homo Iratus în urcare.

Ce ar fi de facut?

Cât timp modelul economic va depinde semnificativ de stimularea iraționalului și emoționalului uman (pentru supra-consum), lucrurile nu se vor schimba radical, mai ales în punctul în care suntem. **Se poate, însa, stopa declinul și chiar progresa relevant.**

Economic, ar trebui urmarit, extins și stimulat un consum cât mai mare axat pe modele valorice de ascensiune (educație, experiențe formatoare, calatorii). Dacă se conștientizează larg problema de fond, se poate progresa destul de rapid. **Valoric**, cred că înființarea la propriu la nivel global a unei A Treia Fundații (neideologizată pe cât posibil) ar fi utilă⁷. Rolul ar viza (a) conștientizarea mult mai bună a riscului de manipulare valorică a subconștientului, (b) configurarea unui soclu comun (reduc, dar solid) de valori acceptabile și importante la nivel global/național, (c) identificarea unor zone complexe tehnice unde valori specifice suplimentare ar trebui avute în vedere (de exemplu, inteligența artificială, societatea informațională, manipularea genetică a vieții) și (d) explicarea nocivității principalelor «valori» false vehiculate. **Nu** este, însa, ceva fezabil pe termen **scurt**, chiar dacă progrese se fac.

Între timp, orice stat responsabil ar avea interesul să țină cont, **raportat la individ**, că lumea e prea complexă și în dinamica pentru o configurare valorică completă, dar este esențial (și pentru propria putere) să se ofere o bază valorică individuală corectă, crescând șansele ca fiecare individ să o dezvolte și aplice indiferent de domeniul în care va ajunge să activeze. Aceasta implică:

- (a) sprijinirea corectării busolei valorice interne (prin programe educative cu privire la riscul de manipulare a subconștientului, conștientizarea fiind primul pas spre un control mai mare;
- (b) urmărirea asigurării unui soclu minimal, dar solid de valori (curs/practica de etică în școală) - una fiind tocmai aceea ca ar trebui să fie un echilibru între drepturi și responsabilități;
- (c) responsabilizarea informației din spațiul public (combatere manipulare/fake news, etc);
- (d) promovarea de modele corecte/ascensionale în societate și descurajarea non-valorilor.

Desigur, **conținutul și metoda politicilor publice în sine ar face diferența între utilitate și înca o prostie valorică inserată în mediul formator al populației**. O A Treia Fundație națională (neideologizată) ar ajuta.

Fiind de slabă calitate medie, o parte din elitele de facto din România nu au vreun interes în schimbarea modelelor valorice în societate nici în privințele în care s-ar putea face relativ ușor. Pe de altă parte, fără progrese notabile în privințele de mai sus, **cel puțin România risca să se îndrepte, oricum, relativ curând** spre un punct în care nivelul de disoluție de facto și lipsa de credibilitate a autorității vor permite multe scenarii nedorite.

1. În afara celor menționate expres în articol, alte lucrări în care se pot regăsi unele aspecte avute în vedere în analiza includ cărți ale lui Robert M. Sapolsky (*Behave, Biologia ființelor umane în ipostazele lor cele mai bune și cele mai rele*), David Eagleman (*Creierul, Incognito*), Konrad Lorenz (*Cele 8 pacate ale lumii civilizate*), Daniel Siegel (*Mintea, o călătorie spre centrul ființei umane*), Niall Ferguson (*Colosul. Ascensiunea și decăderea imperiului american*), Amy Blankson (*Viitorul fericirii*), Robert Cialdini (*Psihologia Manipulării*), Dan Ariely (*Irațional în mod previzibil*).

2. Seria inițială (1951-1953) includea 3 părți la care s-au adăugat o continuare în 2 părți în 1982 și 1986 (avută în vedere mai sus) și 2 părți introductive (1988 și 1993). Aparute și în română la Editura Paladin, de ex., în 2014.

3. Ce implică dezvoltarea unei conștiințe colective.

4. Cum am ajuns o societate de consum și de ce este dificil de schimbat rapid ceva? (pe www.contributors.ro).

<https://www.contributors.ro/homo-cliens-si-homo-iratus/>

5. A se vedea, de exemplu, *Sfârșitul competenței*, de Tom Nichols, Editura Polirom, 2019.

6. A se vedea, de exemplu, <https://www.interactioncouncil.org/priority-area/universal-ethical-standards>

7. S-ar putea pleca de la InterAction Council (compus în prezent din personalități recunoscute în domeniul eticii și filozofiei din întreaga lume, precum și zeci de foști președinți de state) care urmărește dezvoltarea unei lumi mai etice și a făcut progrese conceptuale notabile. A se vedea, de exemplu, <https://www.interactioncouncil.org/index.php/publications/ethics-decision-making-0>